

Presència i influència del Grupo Godó a la ràdio estatal espanyola (1982-2022)

JOSÉ IGNACIO WERT-MORENO

joseignaciow@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4283-0849>

JOSÉ MARÍA LEGORBURU HORTELANO

Universidad San Pablo-CEU, CEU Universities

legorburu@ceu.es

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3209-3216>

Article rebut el 24/05/2024 i acceptat el 30/09/2024

Com citar:

Wert-Moreno, J.I., i Legorburu Hortelano, J.M. (2024). Presència i influència del Grupo Godó a la ràdio estatal espanyola (1982-2022). *Quaderns del CAC*, 50, 41-50. doi: <https://doi.org/10.60940/qcac50id431852>

Resum

Tot i que Radio Barcelona va obtenir el 1924 la primera concessió per emetre, una vegada regulada la radiodifusió a Espanya (EAJ-1), l'empresariat català no hi va tenir una presència efectiva a escala estatal fins a sis dècades després. El Grupo Godó ho va aconseguir amb una emissora sorgida al boom de l'FM, Antena 3 Radio, que, en només deu anys (1982-1992), va assolir el lideratge d'audiència. És menys conegut que la polèmica desaparició d'aquesta cadena no va suposar el final de la seva influència, ja que va compartir, juntament amb el Grupo PRISA, el capital de la societat Unión Radio fins al 2022, moment en què va acabar —discretament i gairebé sense repercussió— una relació empresarial que havia durat tres dècades. Per tal de traçar el recorregut històric, s'ha dut a terme una investigació qualitativa mitjançant entrevistes en profunditat a directius rellevants de l'emissora i el Grup. Els resultats assenyalen les etapes i l'abast de la rellevància al sector radiofònic de l'editora de La Vanguardia entre el 1982 i el 2022.

Paraules clau

Antena 3 Radio, Catalunya, Espanya, Grupo Godó, Grupo PRISA, radiodifusió, Unión Radio.

Abstract

Although EAJ-1 Radio Barcelona obtained the first-ever broadcasting licence following the regulation of Spanish broadcasting in 1924, Catalan companies did not have a significant nationwide presence in the sector until six decades later. This was finally achieved by Grupo Godó through a radio station —Antena 3 Radio— that first emerged during the FM boom and which within just ten years (1982-1992) had risen to be an audience leader. A lesser-known fact is that the controversial disappearance of this station did not mark the end of the Group's influence, as together with Grupo PRISA it continued as a stakeholder in the Unión Radio company until 2022. At this point —quietly and almost without impact— it put paid to a business relationship that had lasted three decades. In order to trace its historical trajectory, qualitative research was carried out via in-depth interviews with prominent executives of both the radio station and the Group. The results pinpoint the different phases and scope of relevance of the Group — publisher of La Vanguardia newspaper— in the radio sector from 1982 to 2022.

Keywords

Antena 3 Radio, Catalonia, Spain, Grupo Godó, Grupo PRISA, broadcasting, Unión Radio.

1. Introducció

El panorama radiofònic espanyol gaudeix de gran estabilitat des de fa més de dues dècades. Al marge de la cadena pública estatal —Radio Nacional de España— i de les diverses emissores de titularitat de les administracions autonòmiques, els operadors privats es divideixen, fonamentalment, entre

PRISA Radio, propietària de la Cadena SER i les seves ràdios temàtiques musicals; Ábside Media (Conferencia Episcopal Española), referència en l'accionariat de COPE i les seves marques musicals, i Atresmedia Radio (Planeta), que gestiona Onda Cero, juntament amb les seves emissores musicals. Hi ha hagut altres grups editors que han tingut una presència destacada al mitjà. És el cas de Vocento, que no va arribar

a aconseguir que quallés el projecte de Punto Radio (2004-2013). Tot i això, el Grupo Godó, editor de *La Vanguardia*, sí que ha tingut un paper significatiu en la història recent de la ràdio a Espanya. Concretament, va ser un destacat dinamitzador del mercat entre el 1982 i el 1992, que va transformar la freqüència modulada. Tot i això, amb prou feines adquireix un perfil propi durant la seva llarga etapa —conclou el 2022— de presència minoritària a PRISA Radio, constituïda el 1994 com a Unión Radio.

Es tracta d'una qüestió no abordada fins ara de manera singular, sinó tractada en diverses investigacions científiques centrades en l'àmbit de la història de la radiodifusió, en general, i d'Antena 3 Radio, en particular. Tampoc no es pot dir que hi hagi una literatura extensa al respecte. En tot cas, destaquen aportacions com les tesis doctorals de Dobón-Roux (2017) i Wert-Moreno (2023), així com altres estudis centrats específicament en *La Vanguardia* i el seu grup editor, com pot ser el de Nogué i Barrera (2006). De la mateixa manera, es pot trobar informació rellevant en altres fonts, com és el cas de les biografies o autobiografies de participants en tot el període històric: Mario Conde (Cacho, 1994), Antonio Herrero (Herrero-Tejedor, 2008), José María García (Ferrer, 2016), Concha García Campoy (Dalmau, 2018), Manuel Jiménez de Parga (2008), Jesús de Polanco (Cabrera, 2015; Cruz, 2021), etc.

2. Objectiu i metodologia

Aquesta investigació es planteja com a objectiu definir el paper que el Grupo Godó, conegut, sobretot, per la seva rellevant influència a Catalunya durant gairebé un segle i mig, ha tingut al conjunt de l'Estat espanyol a través de la seva activitat en el mercat radiofònic al llarg de quatre dècades (1982-2022). Cal assenyalar que aquesta presència es divideix en dos períodes ben diferenciats. En el primer (1982-1994) va exercir un paper protagonista com a accionista de referència d'Antena 3 Radio, en ocupar-se de la seva gestió fins a l'entrada del Grupo PRISA al seu accionariat. En el segon (1994-2022), només va participar subsidiàriament en la gestió de la Cadena SER i les seves emissores musicals com a soci minoritari de la societat de serveis Unión Radio, posteriorment anomenada PRISA Radio.

Aquesta investigació, com s'ha mencionat, té un caràcter qualitatiu marcat, ja que, per recórrer el període del Grupo Godó al mercat radiofònic estatal, s'ha ajudat d'una minuciosa revisió de la literatura i dels seients hemerogràfics dels diaris principals de cobertura nacional, però, sobretot, de la informació recollida a partir de fonts primàries-orals (concretament, els testimonis d'informants clau, recollits mitjançant entrevistes personals en profunditat sota qüestionari tancat semiestructurat, fetes entre el febrer del 2019 i l'octubre del 2021).

En particular, la mostra d'informants clau, identificats i seleccionats d'acord amb el paper exercit per cadascun, es compon així: Eduardo Alcalde, director general d'Antena 3 Radio (1993-1994) (18.3.2019); Alfonso Cavallé, subdirector

general d'Antena 3 Radio (1988-1994) (11.5.2021); Juan Luis Cebrián, president i conseller delegat del Grupo PRISA (1988-2018) (27.7.2021); Augusto Delkader, conseller delegat de la Cadena SER i d'Unión Radio (1991-2021) (13.2.2019); Juan María Sainz, director general i conseller delegat d'Antena 3 Radio (1992-1993) (08.02.2019); Joan Tapia, director de *La Vanguardia* (1987-2000) (21.10.2021), i Luis Ángel de la Viuda, director d'*Expansión*, d'Antena 3 Radio (1984-1990) (29.12.2020). Totes aquestes entrevistes van ser gravades i transcrites.

Lamentablement, no es va poder accedir a fonts primàries rellevants, com Jesús de Polanco o Manuel Martín Ferrand, ja traspassats; tampoc al testimoni de Javier de Godó, que va rebutjar ser entrevistat. En tot cas, sí que se n'han recollit els testimonis de fonts secundàries i, en el cas del president del Grupo PRISA, gràcies al seu arxiu personal, dipositat al Grupo Timón.

3. Resultats

El Grupo Godó va participar en el consorci de mitjans de comunicació que va impulsar la marca Antena 3 atret pel negoci de la televisió privada. L'interès per aquest grup i pel seu vaixell insígnia, el diari *La Vanguardia*, per tenir influència a l'Estat espanyol, més enllà de Catalunya, s'havia posat de manifest durant el tardofranquisme, quan mantenia unes tirades molt rellevants, semblants o superiors a la dels diaris editats a la capital (Davara, 2005, p. 139), a partir d'una línia editorial molt moderada respecte al règim, tant que alguns autors la qualifiquen com a "la no ideologia" (Alfárez, 1986, p. 74). Així, quan, tot just transcorreguts set anys de la mort de Franco, els promotors van decidir centrar els objectius en la ràdio, atès que els canvis legislatius per possibilitar els canals comercials de televisió havien quedat postergats amb el canvi de Govern d'UCD al PSOE del 1982, fou el Grupo Godó el que, d'entre totes les editores que van aixecar Antena 3 Radio, va fer un pas endavant i va assumir el protagonisme en la propietat i en la gestió.

La seva primera dècada de funcionament (1982-1992) suposà un èxit empresarial i una fita en la història dels mitjans de comunicació en l'Espanya de la posttransició. Tot i això, l'inici de les emissions d'Antena 3 TV el 1990 donà lloc en poc temps a un seriós daltabaix financer per als seus accionistes, amb el Grupo Godó al capdavant, que es va traduir en una crisi a la cadena radiofònica, escenificada amb un agre enfrontament entre el màxim responsable de la gestió i el propietari. Aquest últim, Javier de Godó, acabaria demanant l'ajuda del seu competidor principal, el Grupo PRISA, que va passar a ocupar-se de la cadena dues temporades, cosa que va culminar amb el cessament d'emissions el juny del 1994, operació que Federico Jiménez Losantos (1992, p. 28) va batejar com a *antenicidi*.

Aleshores ja estava plenament operativa la societat de serveis Unión Radio, que reunia els actius radiofònics de tots dos

grups; una relació que va perviure fins a mitjans del 2022. Mentrestant, l'empresa editora de *La Vanguardia* va recuperar, amb l'emissora generalista RAC1 (també la musical RAC105), la presència en el mercat radiofònic, al marge dels seus socis, i es va circumscriure així al territori català.

3.1 Godó inverteix en la ràdio, amb la vista posada en la televisió (1980-1982)

Antena 3 SA, inscrita al Registre Mercantil el 9 d'octubre del 1980, neix com un afany personal de Manuel Martín Ferrand i els germans Manuel i Rafael Jiménez de Parga (Faus, 1991, p. 21), que aconseguixen atreure el seu projecte a empreses periodístiques com l'agència Europa Press, Prensa Espanyola, el Grupo Zeta i, especialment, el Grupo Godó (Dobón-Roux, 2017, p. 44).

Es dona la circumstància, com relata Manuel Jiménez de Parga (2008, p. 320), que, malgrat ser els dos editors de premsa més importants de Catalunya i competidors directes, Godó i Antonio Asensio (propietari del Grupo Zeta) no es coneixien fins que ell els cità per impulsar Antena 3 Radio. Aquesta darrera societat, centrada específicament en la ràdio, a diferència de l'empresa inicial, es constitueix l'1 de febrer del 1982, i comença les emissions el 4 de maig (Balsebre, 2002, p. 484). El capital inicial va ser de 200 milions de pessetes (1.202.024 euros) dividits en 20.000 accions nominatives per valor de 10.000 pessetes (60 euros) cada una (Wert-Moreno, 2023, p. 46). Cal assenyalar que, a finals del 1983, es va produir un primer canvi en l'accionariat, ja que Zeta el va abandonar i van ser les altres companyies, sobretot Godó, les que en van adquirir les participacions. Més tard, s'associarien al projecte grups com *La Voz de Galicia*, *Diario de Navarra*, Correo o Serra.

El primer Consell d'Administració va estar encapçalat per Rafael Jiménez de Parga com a president, i Antonio Asensio, Javier de Godó, José Manuel Seco, Guillermo Luca de Tena i Francisco Palazón com a vicepresidents. L'hivern del 1986 es va reconfigurar sense canvis respecte al president, però sí quant als vicepresidents, que es van reduir a Luca de Tena i Godó, amb aquest últim com a executiu. El febrer del 1988 es torna a modificar: Godó passa a ser president, i Jiménez de Parga, vicepresident executiu.

En l'àmbit català, a finals de la tardor del 1982, s'inaugura l'emissora de Barcelona, d'especial rellevància no només per ser la segona ciutat en població, sinó també per acollir les empreses periodístiques de l'accionista majoritari. Alguns mesos després, el febrer del 1983, se celebra una festa d'inauguració, amb prop de mil convidats. Martín Ferrand considera que aquesta obertura posa fi a l'etapa "de rodatge" d'Antena 3 Radio. Barcelona, que oferia onze hores diàries de programació diferenciada, es va convertir de seguida en la primera emissora de la cadena per facturació. Així mateix, juntament amb Antena 3 SA, es va constituir, en paral·lel, una altra societat, Antena 3 de Catalunya SA, amb la vista posada a aconseguir un canal privat de televisió al territori català, operació per a la qual comptaven amb el suport d'empresaris com Javier de la Rosa o

Joan Gaspart (Nogué i Barrera, 2006, p. 320).

Cal tenir en compte que l'objectiu primigeni d'Antena 3 SA era participar en un concurs per a la concessió de canals un cop liberalitzat el mercat de la televisió. La ràdio només era el punt de partida d'una operació que culminaria el 1990 amb Antena 3 TV. En qualsevol cas, la nova cadena radiofònica va començar a caminar sota la direcció de Martín Ferrand, com explica el que va ser subdirector general d'Antena 3 Radio, Alfonso Cavallé (2021): "El projecte estava secundat per Martín Ferrand, i va ser ell que va unir totes aquestes potes, començant per ABC i acabant per l'extrem nord-oest, amb *La Voz de Galicia* i, lògicament, l'accionista més important, que era el comte de Godó i *La Vanguardia*". L'èxit, no exempt de les dificultats pròpies de posar en marxa del no-res una emissora de ràdio, va ser fulgurant, segons explica Cavallé:

Tenia clar (Martín Ferrand) el que calia fer. Els accionistes també tenien clar que el líder era ell i que l'havien de deixar fer. I la gent de la qual es va saber envoltar (...) Jo no he vist gent amb més il·lusió, amb més vocació, perquè allò funcionés com un rellotge. No hi havia hores, no hi havia esforços... No hi havia res més que aconseguir que allò fos un èxit. Va ser aquella, la gran força d'Antena 3 Radio: la seva gent.

Entre la plantilla destacava la figura consolidada del periodista esportiu José María García, que havia passat a ser un fenomen sociològic a partir de l'èxit que havia obtingut a la Cadena SER la dècada anterior. García es va comprometre amb Antena 3 Radio el març del 1982 i va presentar els seus espais d'esports principals (Ferrer, 2016, p. 104). Tot i això, a l'ombra de la seva fama sorgeix una figura nova que aconseguiria una gran notorietat: Antonio Herrero. Adoptant el tarannà crític i reivindicatiu del periodista esportiu, va traslladar a la informació general el seu peculiar estil de fer ràdio (Herrero-Tejedor, 2008, p. 313). Així ho va fer a *El primero de la mañana*. Luis Ángel de la Viuda (2020), que va ser director d'*Expansión*, de l'emissora, assenyala que Antena 3 Radio va aconseguir ser la cadena de ràdio que volia el públic de llavors perquè "tenia programes molt ben perfilats. I els comunicadors, amb García, que era el comunicador per excel·lència de llavors. Donava més diners que Luis del Olmo (a COPE)".

3.2 Antena 3 Radio, una dècada d'expansió, negoci i influència (1982-1992)

En plena expansió, Antena 3 Radio va absorbir Radio 80 el 1984, l'altra emissora generalista que intentava obrir-se pas a l'FM des del 1982, però que no havia aconseguit trobar el seu lloc. Va ser promoguda per EDICA i cinc bancs, i es va federar a Catalunya amb la societat Editora Catalana de Televisión y Radio SA, concessionària de Catalunya 80, que es va associar a Radio 80. Aquesta absorció va permetre a Antena 3 Radio ampliar la cobertura i créixer, així, de 68 a 79 emissores. El 1990 tenia una xarxa que arribava a 89 emissores, i el 1992 només li faltava arribar a cinc capitals de província: Girona, Guadalajara,

Jaén, Huelva i Logronyo. En tot cas, com que comptava amb dues freqüències en algunes demarcacions, va decidir posar en marxa una cadena musical, Radio 80 Serie Oro, que va néixer el 28 de gener del 1985 (Wert-Moreno i Legorburu, 2021, p. 218-219). Així mateix, cap al final d'aquest període, Antena 3 Radio posa en marxa, amb una sola freqüència inicial a Madrid, Radiolé, que va sortir en emissió el 18 de febrer del 1991.

Cal assenyalar que l'èxit d'audiència d'aquesta emissora i de Radio 80 Serie Oro va ser molt significatiu, com ho van ser també els resultats econòmics d'Antena 3 Radio. Dos anys després de l'arrencada, l'exercici econòmic del 1984 va ser el primer amb resultats positius. El 1985, el benefici es va concretar en 200 milions de pessetes (1.202.000 euros). El 1987 va superar els 500 (3 milions d'euros); el 1988 va arribar a 362 (2.175.664 euros); el 1989, a 975 (5.859.868 euros); el 1990, a 1.425 (8.564.422 euros); el 1991, a 1.489 (8.949.075 euros); 582 (3.497.820 euros) el 1992, i, el 1993, 615 milions de pessetes (3.696.150 euros) (vegeu el gràfic 1). El 1991, les cadenes d'Antena 3 Radio ja eren les que radiaven més falques publicitàries i minuts de publicitat: captaven el 21,5% del total de les inversions publicitàries al sector, només per darrere de la Cadena SER i les seves.

Finalment, l'hivern del 1989, Antena 3 Radio es converteix en la primera empresa de comunicació espanyola a cotitzar a la borsa. Per això, aprova una ampliació de capital mitjançant l'emissió de 287.500 accions, que cotitzarien al mercat a un preu inicial de 1.000 pessetes (6 euros). Representaven el 25% del capital social de la companyia. El debut a la Borsa de Barcelona es produeix el 23 de gener, i a la de Madrid, el 6 de juliol.

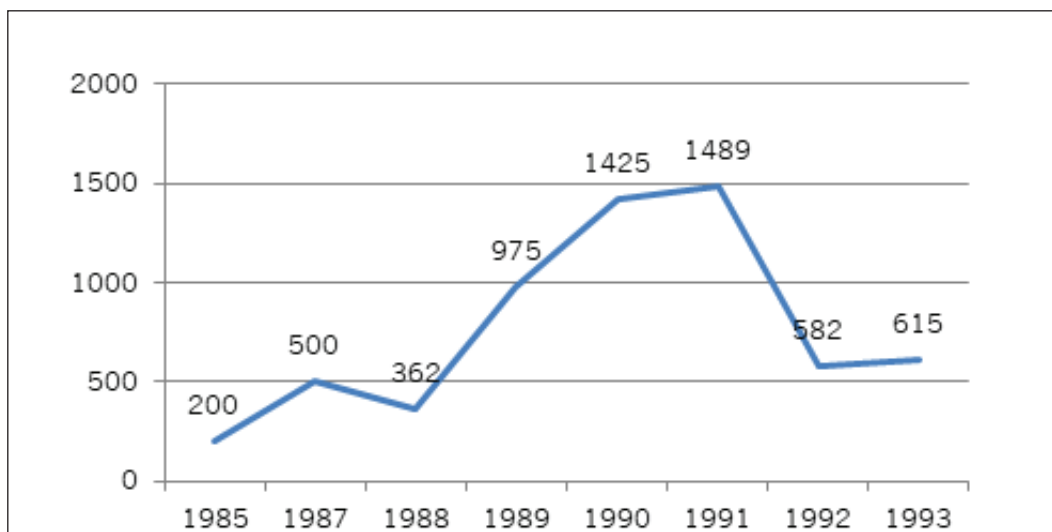
Tot i això, l'èxit d'audiència i econòmic no suposava necessàriament que hi hagués harmonia entre la direcció de la cadena i el seu accionista principal. De la Viuda (2020) parla de dos mons. Un, al voltant del seu propietari ("el món

de Juan Tapia, etc."), i un altre, al voltant de Martín Ferrand: "En Manolo tenia molts enemics en l'entorn de Godó". Cavallé (2021) aprofundeix en aquesta idea de la divisió, i assenyala que, quan va començar les emissions, Antena 3 Radio no representava gran cosa dins del Grupo Godó. No obstant això, a mesura que prenia força, la gelosia i les enveges es van fer inevitables i va arribar un moment en què les cúpules directives de *La Vanguardia* i d'Antena 3 Radio van acabar enfrontant-se: "Els senyors de *La Vanguardia* van estar dient a Godó que què era això que aquell mitjà volés per lliure, tingués opinions pròpies i no compartís la línia editorial del grup".

Mentrestant, el 1989, el Govern va decidir regular la televisió privada a Espanya, i la proposta d'Antena 3 SA va obtenir una de les tres llicències atorgades el 25 d'agost. Per optar a aquest concurs, s'havia creat una societat específica, Antena 3 de Televisión SA, presidida per Godó, amb un capital de 10.000 milions de pessetes (60 milions d'euros). Els seus accionistes eren Antena 3 Radio (7%) i Grupo Godó (20%), així com diversos grups de comunicació que sumaven un 10% i altres empreses que en tenien un 35%. Els bancs sumaven un 20% i la resta pertanyien a empleats i directius d'Antena 3 Radio i del Grupo Godó. Després d'un mes de proves, va inaugurar les emissions el 25 de gener del 1990.

Així les coses, just el 1992, Antena 3 Radio va celebrar el desè aniversari i, paral·lelament, va aconseguir el lideratge d'audiència a la ràdio generalista, segons la primera onada de l'EGM. Tot i això, aquestes bones notícies no van contribuir a distendre la tensió entre els directius d'Antena 3 Radio i els de *La Vanguardia*. L'abril del 1992, Martín Ferrand va pronunciar al Club Siglo XXI una conferència titulada "L'armadura del missatger", en què va afirmar que "de tàpies, els cementiris en són plens", una frase que, possiblement, era una referència velada al director de *La Vanguardia*, Joan Tapia.

Gràfic 1 - Beneficis d'Antena 3 Radio (en milions de pessetes)

Font: Elaboració pròpia.

3.3 La televisió llasta el Grupo Godó i obre una crisi a Antena 3 Radio (1992)

El 1992 va ser un any molt convuls per al Grupo Godó, en general, i per a Antena 3 Radio, en particular, a causa de la mala situació financera que arrossegava Antena 3 TV —que, en els dos primers anys, no havia aconseguit ser rendible i requeria una quantitat ingent de recursos econòmics— i de l'afany del llavors president del Banco Español de Crédito (Banesto), Mario Conde, per fer-se present als mitjans de comunicació. Pel que fa a la primera qüestió, Ekaizer (1994, p. 218) relata el següent:

“(Antena 3 TV) havia registrat des de la seva constitució, el 1989, pèrdues creixents, cosa que, al seu torn, provocava la descapitalització de la companyia (...) Però el fet és que les projeccions a 31 de desembre del 1991 suggerien que l'endeutament bancari total podia arribar a 9.200 milions de pessetes i que el *cash flow* resultaria negatiu en 3.300 milions. Els accionistes haurien d'afrontar noves ampliacions de capital si volien assegurar la continuïtat d'Antena 3 TV, i Godó no tenia força per aguantar.”

Tapia (2021) considera que el focus de la tensió era que “aquests mals resultats econòmics dels primers exercicis d'Antena 3 TV no estiguessin en consonància amb la previsió de Martín Ferrand, confiat que la cadena seria viable sense més ajuda que la dels accionistes”. Per la seva banda, Cavallé (2021) obre el focus a la situació econòmica del mateix diari *La Vanguardia*, amb un pla de recuperació i inversions de gran importància, com una rotativa “gegantina”.

Els contactes entre Banesto i el Grupo Godó comencen el juny del 1991 i es van fent més estrets a la tardor. El 21 de novembre se signa un protocol d'intencions —a executar en tres mesos— que passa per la constitució d'un *holding* participat per Godó en un 70% i pel banc en un 30%. El grup editor aportaria el 52% d'Antena 3 Radio, el 30% de TISA i el 90% del diari *Mundo Deportivo*. Paral·lelament, Banesto prendria el control de Serec, propietària del 10% del capital d'Antena 3 TV. Així, el 20 de febrer del 1992 naixia Inversiones Godó SA, i es donava per fet que Conde tindria capacitat de decisió sobre els càrrecs directius (Ekaizer, 1994, p. 209-221).

Justament, la possibilitat que el banquer tingués una quota de poder sobre *La Vanguardia* és la que fa que a Godó l'assaltin “molts dubtes” sobre l'operació (Cabrera, 2015, p. 295), tal com confirma Tapia (2021):

“En principi, el Grupo Godó no tenia més inconvenient que el fet que Conde ja fos llavors una figura discutida, com es va acabar confirmant més tard. Aquesta societat, que es plantejava amb tanta influència sobre *La Vanguardia*, acaba fent malbé qualsevol acord possible.”

Mentre el Govern retreu a Banesto la tardança a comunicar —com marca la llei— la seva entrada al capital d'Antena 3 TV a través de Serec, els mesos transcorren sense avanços en

l'acord. Són setmanes en què es produeixen maniobres tant des del Govern com des de Banesto, que accentuen la desconfiança de Godó (Cacho, 1994). Finalment, el Banco Español de Crédito no aconsegueix una pròrroga per executar els preacords, que acaben caducant el 21 de maig. El Grupo Godó abona la clàusula que l'obliga a recomprar Serec a Banesto gràcies a un crèdit de La Caixa de 6.000 milions de pessetes (36.060.726 d'euros, aproximadament).

Mentrestant, Conde va continuar amb l'afany de controlar Antena 3 TV. Amb el fracàs de l'opció Godó, es va aliar amb Asensio i Rupert Murdoch, que s'havien quedat fora del concurs de la televisió privada. Entre la societat Renvir —d'Asensio i Murdoch— i el banc aconsegueixen controlar el 40% del capital. Tot i la decisió de mantenir el 25% de les seves accions, Godó presenta la dimissió com a president, i és substituït per Asensio. Si bé, aparentment, aquesta operació només afectava la televisió, la veritat és que va acabar sent una qüestió clau en la crisi d'Antena 3 Radio, tant respecte a l'exacerbació de les diferències entre l'equip directiu i la propietat, com a l'acostament entre els grups Godó i PRISA.

Ekaizer (1994) i Cacho (1994) situen Martín Ferrand i Rafael Jiménez de Parga com a intercessors al costat de Conde perquè *La Vanguardia* formés part de l'acord. De fet, per a Tapia (2021), va ser el fracàs del pacte amb Banesto el que va provocar la ruptura entre la direcció de l'emissora i Godó. Tot apunta que la idea era que, una vegada perduda la majoria sobre Antena 3 TV, Godó es plantegés desprendre's de les seves accions a la cadena i, en aquell moment, Conde i Asensio li ho facilitarien a canvi del 57,9% del capital d'Antena 3 Radio. No obstant això, Godó no tenia intenció de vendre les seves accions ni a la televisió ni a la ràdio.

L'estira-i-arronsa desembocaria, el 14 de juliol, en una reunió del Consell d'Administració d'Antena 3 Radio, que ha de ser aixecat per Godó, segons *La Vanguardia* (1992, p. 1), “en proferir-se amenaces contra els representants de la majoria accionarial que controla la societat”, i, segons Antena 3 Radio, per un altre motiu. Concretament, segons la nota de premsa, en exigir explicacions a l'editor una majoria dels consellers sobre l'estat de les negociacions per a la venda de les seves accions. Quan Godó va respondre que tenia intenció de vendre-les i es va negar a revelar la identitat dels possibles compradors, els consellers de *La Vanguardia* van abandonar la reunió, moment en què el Consell va destituir Godó i a designar president Rafael Jiménez de Parga. Godó (Cruz, 2021, p. 265) relata així el que va passar: “Aquell últim (Consell) s'estava posant tan dur que vaig dir ‘S'aixeca la sessió!’, però no el vaig donar per acabat, així que ells van aprofitar per prendre una sèrie de decisions, la primera de les quals va ser, precisament, la de destituir-me”. Tapia (2021) recorda l'episodi com “un atac contra la propietat que no es podia tolerar”.

Pel que fa a la repercussió als mitjans, *El País* (16 de juliol del 1992) ho qualificava de “consell conflictiu” i citava fonts que s'alineaven amb les tesis de Godó. L'ABC preferia centrar la informació en la valoració que Martín Ferrand feia del que havia

passat; mentre que *Diario 16* (1992, p. 60) i *El Mundo* (Bardají i De la Serna, 1992, p. 3) portaven a col·lació altres actors, com el financer Javier de la Rosa; el president de l'ONCE, Miguel Durán, o l'empresari de mitjans italià Silvio Berlusconi, que estarien esperant que passessin coses amb la idea d'aprofitar aquestes convulsions en benefici dels seus propis projectes.

Mentrestant, de manera prèvia a la crisi i paral·lelament a les desconfiances ja descrites entre Banesto i el Grupo Godó, Ekaizer (1994, p. 220) data a l'octubre del 1991 un primer dinar entre el president del Grupo PRISA, Jesús de Polanco, i Godó, en què el primer diu al segon que “sempre és millor un acord entre editors que pactar amb banquers”. La raó d'aquest acostament va ser, segons Cebrián (2021), la incomoditat que Conde causava. El cert és que aquell estiu del 1992 Cebrián i Tapia havien decidit tenir un paper més actiu en aquesta relació, que el primer (Cebrián, 2021) qualifica com “una mena de petit contuberni”. Tapia recorda que els dos editors, “ràpidament, sense participació d'ell (Cebrián) ni meva, van arribar a perfilar un acord”.

Així, els grups Godó i PRISA van tancar l'aliança el 22 de juliol. L'acord es traduí en l'entrada del grup de Polanco a Inversiones Godó SA, que gestionava la majoria accionarial d'Antena 3 Radio. L'operació tingué un cost de 4.000 milions de pessetes (al voltant de 24 milions d'euros), i implicà una participació del Grupo PRISA del 30% en el capital de *La Vanguardia*, i del 10% del Grupo Godó en *El País*. Godó (Cruz, 2021, p. 265) rememora el que va passar:

“Totes dues ràdios guanyaven, en aquell moment, força diners; així doncs, unir-nos era avantatjós per a totes dues. D'aquí vingué aquell ‘Unim-nos!’ que vam acabar dient en Jesús i jo. La veritat és que jo estava en dificultats després d'aquella tempestat, així que no em va haver de convèncer gaire (...) No he vist cap persona que es portés tan bé amb mi com es va portar llavors —i sempre— Jesús de Polanco... Vam valorar l'acord, en funció del que rendien les dues cadenes, i la veritat és que valien el mateix. Jo vaig pensar que, com pot passar en els negocis, ja que em veia amb dificultats després d'aquell incident, en Jesús m'havia de dir que la que jo representava, Antena 3 Radio, valia menys. Però això no va ser així en absolut (...) L'acord, doncs, es va fer de seguida i ell va ser qui va trucar a Martín Ferrand i a la resta del Consell”.

Com descriu Godó, sense perdre temps, Polanco el va restituir com a president d'Antena 3 Radio, i per fer-ho va aconseguir el suport de Rafael Jiménez de Parga, que va ser designat vicepresident. En aquest Consell d'Administració, Martín Ferrand va presentar la dimissió. De la mateixa manera, va dur a terme gestions amb Prensa Española, que s'havia mostrat molt crítica amb l'operació, i va anunciar fins i tot accions legals. També va aconseguir que vengués la seva participació, encara que sense poder evitar, en el procés, una *tercera* molt crítica amb Javier de Godó signada pel seu president, Guillermo

Luca de Tena (1992, p. 3):

“L'últim dels Godó sembla haver perdut la darrera resta de bon sentit: altrament sabia que els diaris, les emissores i tots els mitjans de comunicació no pertanyen només als accionistes. Hi ha una vinculació moral entre les empreses informatives i els seus lectors, entre les empreses i els professionals (...) No només els seguidors d'Antena 3 Radio, sinó que també els lectors de Catalunya han estat venuts, ignorats, traïts”.

Així mateix, el Grupo PRISA va augmentar la presència en el capital amb l'adquisició del 4,7% d'accions de Paltreva SA, una altra societat del Grupo Godó; i el febrer del 1993, va decidir dur a terme una oferta pública voluntària d'adquisició d'accions, a fi d'amortitzar-les i reduir el capital.

Va ser molt diferent la postura dels comunicadors principals d'Antena 3 Radio, ja que disset d'ells, inclosos García i Herrero, van signar un comunicat conjunt en què mostraven la satisfacció per la destitució de Godó com a president, a qui qualificaven de “negligent”. Finalment, un cop resolta l'operació de manera desfavorable per als seus interessos, García i Herrero van abandonar la cadena camí de la COPE, acompanyats de Luis Herrero i Federico Jiménez Losantos, mentre que els altres hi van continuar treballant un temps.

Justament, va ser en aquell moment quan es va encunyar el ja esmentat terme *antenicidi*, de llarg recorregut en el temps, que vinculava l'operació no tant amb una iniciativa merament empresarial, sinó amb l'assetjament del poder a determinats comunicadors, cosa que propiciava un evident dany reputacional per al Grupo Godó (Ramírez, 1994, p. 28), que es dilataria en els anys, ja que aquest tema tornaria a saltar a la palestra una vegada i una altra al llarg de tota la seva peripècia judicial. A més, des de llavors, aquest cas va ser emprat una vegada i una altra pels professionals afectats com a exemple paradigmàtic, cada vegada que consideraven que es produïa un atac contra la llibertat d'expressió.

3.4 L'aliança Godó-PRISA i la difícil supervivència d'Antena 3 Radio (1992-1994)

A la seva edició del dia 28 de juliol del 1992 (p. 21), *La Vanguardia* recalcava que a la primera reunió del nou Consell d'Administració d'Antena 3 Radio havia quedat clar que la voluntat de l'accionista majoritari, el Grupo Godó, era continuar apostant per una “fórmula de ràdio convencional en clara competència amb totes les altres emissores espanyoles”, i que es comptava amb tot el personal. Tot i això, el grup català deixa en mans de PRISA aquesta tasca, ja que el Consell d'Administració efectua nomenaments de la seva confiança: Juan María Sainz (conseller delegat), Manuel Castellón (conseller secretari), Francisco Vela (director general) i Ventura García Estruch (gerent).

D'acord amb les indicacions dels seus accionistes, el nou equip es va centrar a mantenir al mercat la marca Antena 3 Radio. Sainz (2019) defensa que era possible la convivència d'aquesta

amb la Cadena SER: “Tots els que hi érem ho pensàvem. I jo crec que Godó, també”. Cavallé (2021) confirma aquest extrem: “Sainz i jo pensàvem que potser li anava bé, al Grupo PRISA, que existís una altra emissora que tingués un missatge diferenciat de la Cadena SER”. Sainz (2019) recorda que la consigna que van transmetre als directors de les emissores va ser que la marca continués sent “atractiva i moderna”. Els van assegurar que l’empresa tindria continuïtat, partint de la premissa que l’audiència es mantingués.

D’aquesta manera, la nova programació d’Antena 3 Radio va arrencar el 21 de setembre del 1992 sota el lema “No canviarem mai”, i amb una graella que pretenia transmetre una imatge de continuïtat, en la mesura que fos possible, atès que les seves dues estrelles principals, García i Herrero, ja treballaven per a la competència. Poc després, el 24 de novembre, es publicà la primera onada de l’EGM, amb resultats molt desfavorables per a l’emissora, que va baixar des de la primera fins a la cinquena posició en perdre més oients (1.643.000) dels que va aconseguir mantenir (1.462.000). Aquest mal resultat va ser decisiu per al futur de la cadena, com posen de manifest diverses iniciatives.

D’una banda, la tardor del 1992, el Grupo PRISA fa alguns passos que apunten a la creació d’una estructura empresarial sota la qual quedaria englobat el seu negoci radiofònic, que incloïa la possibilitat que Antena 3 Radio desaparegués. Una de les primeres accions en aquest sentit va ser la fusió de Radio 80 Serie Oro amb Cadena Minuto, que es consideraven redundants. Així, el 18 de gener del 1993 va néixer M80 Radio (Wert-Moreno i Legorburu, 2021, p. 224). Aquesta fusió va deixar lliures dials a Barcelona, Madrid i Sevilla, que van ser utilitzats per obrir noves emissores de la Cadena SER en FM. Ja llavors, Cebrián (2021) apostava per la fusió com la millor opció: “Jo crec que nosaltres, honestament, vam voler cobrir i mantenir els dos projectes de manera autònoma, però és evident que la realitat va posar de manifest que era millor lluitar amb una marca que amb dues”. Poc després, Sainz acorda la seva sortida com a conseller delegat.

En aquesta complicada conjuntura, el Grupo Godó va aconseguir mantenir la seva aposta per la continuïtat, i va situar al capdavant de la cadena un professional de l’editora, Eduardo Alcalde, que, a més, havia estat director de les emissores d’Antena 3 Radio a Barcelona i València. Alcalde coneixia el pla de fusió que estudiava el Grupo PRISA, ja que, segons confessa (2019), l’hi va mostrar el mateix Godó. Com a resposta, va preparar un projecte que servís per evitar “la pèrdua d’una emissora que ha estat històrica aquests darrers anys”.

La nova temporada va arrencar amb fitxatges de rellevància, que van tenir gran repercussió en els mitjans, com el de Concha García Campoy, a la qual es van encomanar els matins (Dalmau, 2018); Javier González Ferrari, o Hilario Pino. Alcalde (2019) xifra la inversió en 500 milions de pessetes (3 milions d’euros, aproximadament) per fer d’Antena 3 Radio una cadena “dinàmica, agressiva, adreçada a la classe mitjana o mitjana-alta, urbana, gent educada, amb estudis, d’entre 25 i 50 anys,

professionals liberals. I d’un espectre polític ampli”. Tot i això, segons reconeix Alcalde (2019), el projecte hauria nascut mort, ja que, només començar, va rebre una trucada de Cebrián, que li va dir: “Escolta, Eduardo, això que esteu fent no tirarà endavant”. Ell li va respondre: “Però això no té cap sentit, acabem de fer la presentació de la programació”. “És igual —va replicar Cebrián—, això és una cosa en la qual us heu entestat vosaltres, però no tirarà endavant”. D’aquesta manera, ja sense oposició del Grupo Godó (Wert-Moreno, 2023, p. 387), el projecte no va arribar a durar ni una temporada.

3.5 Unió Radio, l'enllaç del Grupo Godó amb la ràdio estatal (1994-2022)

Els grups Godó i PRISA van decidir unificar la gestió dels seus actius al mercat radiofònic a la societat Unión Radio, que recuperava el nom de la primera cadena espanyola fundada als anys vint del segle passat i precedent de la Cadena SER (Balsebre, 1999, p. 237). Delkàder en justifica així la posada en marxa:

“El problema de la ràdio és que té uns costos fixos molt alts, té un palanquejament operatiu alt. Si aconseguïssis distribuir-lo a la part d’estructura, entre molts productes, abarateixes molt el llindar de rendibilitat de la programació. Aquest era el disseny empresarial d’Unión Radio i dels grups PRISA i Godó.”

La constitució d’Unión Radio va obrir un ràpid procés de desmantellament d’Antena 3 Radio, ratificat per la decisió de la Junta General d’Accionistes celebrada el 20 d’abril del 1994 de suprimir el Consell d’Administració i substituir-lo per un administrador únic. De seguida es van veure minvats els recursos de la cadena i la seva cobertura territorial, tant per la “canibalització” de freqüències per afavorir les marques radiofòniques del Grupo PRISA, com per la ruptura dels acords amb els grups de comunicació propietaris de les emissores de Galícia, les illes Balears, Navarra i el País Basc, problema que s’arrossegava des de l’any anterior. Simultàniament, la graella va començar a patir retallades severes, com ara la desaparició dels esports.

Així, el recorregut d’Antena 3 Radio no es va allargar més enllà del que van trigar les autoritats competents a autoritzar la concentració. Quan aquesta es va produir, van cessar les emissions i es van emprar un grapat de les seves emissores per posar en marxa Sinfo Radio-Antena 3, especialitzada en música culta, que va començar les emissions el 19 de juny. Alguns treballadors van ser recol·locats a la Cadena SER —va destacar el fitxatge de Javier Ares—, però molts d’altres van veure extingits els contractes. Finalment, el Consell de Ministres va aprovar un mes després l’expedient de concentració que s’havia presentat al desembre.

Paral·lelament, va començar un llarg procés judicial, que es va obrir l’1 de juny amb la demanda que va presentar un grup de periodistes encapçalats per Martín Ferrand davant el Servicio de Defensa de la Competencia, amb acusacions de competència

deslleial i abús de posició dominant. Per la seva banda, l'Asociación de Radios Independientes va presentar un recurs davant el Tribunal Suprem perquè considerava que s'estaven infringint preceptes de la Llei de defensa de la competència, i va ser admès a tràmit. Aquest tribunal es va pronunciar sis anys després, el 9 de juny del 2000, quan va declarar improcedent la fusió i va ordenar la desconcentració. Unión Radio va reaccionar interposant un recurs davant el Tribunal Constitucional, que no va ser admès, i el novembre del 2001 el Govern li va donar un termini de dos mesos perquè executés la sentència. L'últimàtum no es va complir, i això va obligar el Suprem a tornar a instar el Govern un any després a fer complir la llei (Iglesias, 2005, p. 97-100).

Finalment, la qüestió va quedar resolta quan, el febrer del 2005, el Govern del PSOE va aprovar la llei de mesures urgents per a l'impuls de la TDT i el cable, en què va introduir un apartat relatiu al mercat radiofònic, amb què s'augmentava el límit establert perquè la mateixa persona física o jurídica pogués posseir concessions administratives sobre el mateix territori, així com sobre el nombre màxim d'emissores. Modificat el marc legal, el Suprem va deixar sense efecte la sentència que obligava a revertir la concentració, i va anul·lar la decisió de l'Audiència Nacional del 2004 en què s'instava el Tribunal de Defensa de la Competència a establir sancions als grups PRISA i Godó. Aquest últim tribunal, que va acabar per donar la raó als periodistes que van fer reclamacions al seu dia, va emetre un dictamen final en què obligava Unión Radio a desprendre's de tretze emissores com a condició per a la concentració, una exigència que el Govern va acabar reduint a només cinc freqüències.

Tots dos grups havien mostrat una gran confiança que la situació acabaria resolent-se favorablement, com ho demostra el fet que, el 2002, Godó i Polanco solemnitzessin els deu anys de col·laboració al mercat radiofònic a la reunió anual de directors d'emissores de la Cadena SER. Tots dos van fer un balanç positiu, i van posar èmfasi en el fet que les dades d'audiència avalaven la concentració.

Result el contenciós, el 18 d'agost del 2005, tots dos grups van fer públic un acord per integrar accionarialment les seves participacions accionàries a la Sociedad Española de Radiodifusión SA i a Antena 3 Radio SA, mitjançant l'aportació de la Sociedad de Servicios Radiofónicos Unión Radio SL (80% del Grupo PRISA i 20% del Grupo Godó) del 99,99% de la Cadena SER i del 100% de les societats Inversiones Godó SA (51,05% del Grupo Godó i 48,95% del Grupo PRISA) i Paltreva SA (50,93% del Grupo PRISA i 49,07% del Grupo Godó), que, alhora, controlaven el 99,42% d'Antena 3 Radio SA. El mes de juny del 2006, tots dos grups van reunir les participacions per integrar el Grupo Latino de Radio, la multinacional que gestionava les cadenes de PRISA al continent americà, amb diversos centenars d'emissores (Legorburu, 2008). La nova Unión Radio passava a estar presidida per Polanco, amb Godó com a vicepresident.

El 2017, PRISA procedeix a la fusió per absorció de les dues

últimes societats lligades a Antena 3 Radio, la mateixa Antena 3 Radio SA i Antena 3 Radio de Melilla SA. El maig del 2022, els grups PRISA i Godó anuncien que el segon ven al primer el 20% que mantenia dins de la societat PRISA Radio, l'antiga Unión Radio. Des del Grupo Godó s'afirma que aquesta operació li permetrà desprendre's "d'un actiu en la gestió operativa del qual no participava". En donar compte d'aquesta notícia, *El País* (2022) es refereix al seu titular al percentatge que Godó mantenia a la societat, i destaca al text els passatges del comunicat del Grupo PRISA en què celebra la "simplificació" de l'estructura i la "flexibilitat" que aporta a la companyia aquesta sortida. *La Vanguardia* (2022, p. 42), per la seva banda, traça una cronologia una mica inexacta en afirmar que va formar part de "PRISA Radio" (sic) "des dels seus orígens el 1992, quan es va produir la fusió d'Antena 3 Radio, propietat del Grupo Godó i de la Cadena SER, en mans de PRISA", un relat que elimina tant els dos anys en què Antena 3 Radio va perviure com a emissora generalista amb la seva nova propietat i gestió, com la denominació Unión Radio amb què va néixer la societat de serveis que unia els actius de les dues cadenes.

En tot cas, amb aquesta venda, de poc impacte tant en el pla econòmic com en relació amb el panorama dels mitjans de comunicació, acabaven gairebé trenta anys de col·laboració dels dos grups en el sector de la ràdio en l'àmbit estatal.

No obstant això, de manera autònoma a la seva participació a Unión Radio, el Grupo Godó va tornar a provar sort a l'àmbit radiofònic, encara que només al territori català. Després de planejar-ho detingudament des del 1998, l'1 de maig de l'any 2000 sortia en emissió RAC1, que reprenia la denominació de la històrica Ràdio Associació de Catalunya i emetia completament en català, i que sumava, amb el temps, un total de 24 emissores a les quatre províncies, a més del Principat d'Andorra. Dels 17.000 oients inicials, va passar a liderar l'audiència a Catalunya el 2009, i ha mantingut el primer lloc fins ara. Juntament amb aquesta emissora generalista, Godó va posar en marxa també una cadena temàtica musical: RAC105. El mateix Cebrián (2021) reconeix que aquest projecte es va dur a terme sense que al Grupo PRISA se li consultés o simplement se l'informés, cosa que, d'alguna manera, xocava amb el seu acord de col·laboració; però que es va optar per "no generar-ne un problema".

4. Discussió i conclusions

La rellevant posició del Grupo Godó al mercat radiofònic espanyol es va modificar profundament l'estiu del 1992. De ser un operador amb aspiracions de lideratge —l'EGM situava Antena 3 Radio com l'emissora generalista més escoltada i, entre les musicals, Radio 80 Serie Oro i Radiolé tenien una progressió excel·lent—, va passar a exercir un rol progressivament subsidiari. El motiu radicava en l'entrada al seu accionariat d'un dels competidors principals, el Grupo PRISA, propietari de la Cadena SER i de les seves marques musicals.

No és fàcil precisar quina actitud va tenir el president de l'editora catalana, Javier de Godó, durant els dos anys en què el Grupo PRISA va estar al capdavant de la presa de decisions sobre Antena 3 Radio i les seves emissores. Cal no oblidar que, en un breu termini de temps, el nou gestor va fer seva la puixant Radiolé, va transformar Radio 80 Serie Oro en M80 Radio en fusionar-la amb Radio Minuto, i va iniciar un procés de fusió entre Antena 3 Radio i la Cadena SER que va culminar amb la desaparició de l'emissora que havia aconseguit desbancar-la del lideratge de l'audiència per primera vegada en dècades. Cal assenyalar que, un cop recuperat aquest estatus, no l'ha perdut fins ara.

Els testimonis recollits apunten a una certa resistència als plans de constitució de la llavors denominada Corporación Radiofónica. Justament, sembla que aquesta va ser la raó que va pesar més perquè s'arribés a dissenyar i posar en antena un segon projecte de programació per a Antena 3 Radio el setembre del 1993, després de la ràpida caiguda de l'audiència. Aquest projecte no arribaria ni tan sols a completar el curs radiofònic, ja que, tot just començar el 1994, es va constituir Unión Radio i va començar el desmantellament d'Antena 3 Radio sense que aquesta vegada l'editor català oposés cap resistència, com subratlla Wert-Moreno (2023, p. 390).

Aquest desenllaç va acabar aombrint el Grupo Godó en l'escena dels mitjans de comunicació a escala estatal. Si bé no es pot negar que les maniobres de Javier de Godó van servir per resoldre els problemes econòmics urgents pels quals passava el seu grup, arrossegat per Antena 3 TV, la pèrdua de presència i influència va ser molt significativa. Haurien de transcórrer trenta anys fins que, com revela Wert-Moreno (2023, p. 389-390), en donar per acabada la seva col·laboració amb el Grupo PRISA al sector radiofònic, l'empresa reconegués que “no participava en la seva gestió operativa”.

Cal assenyalar que les tres dècades de col·laboració entre els dos grups editorials van tenir un desenvolupament molt diferent del que ells mateixos plantejaven quan van assolir l'acord del juliol del 1992. Es parlava de futurs projectes conjunts al camp dels mitjans de comunicació que tampoc van propiciar resultats tangibles més enllà d'Unión Radio. En aquest sentit, resulta evident que aquesta presència subsidiària a la principal companyia radiofònica d'Espanya no acabava de satisfer les aspiracions del Grupo Godó, com palesa la posada en marxa, al marge dels seus socis, del projecte de RAC1 (i RAC105).

Es confirma així la precoç impressió de Barrera (1995, p. 195) sobre el nou paper de Javier de Godó al panorama dels mitjans de comunicació d'àmbit estatal: “De ser un dels grans empresaris de la comunicació ha passat a convertir-se en una figura més aviat secundària i ja no decisiva”. Wert-Moreno (2023, p. 390) conclou que aquesta operació va deixar “difuminat” el Grupo Godó al panorama mediàtic nacional, ja que sosté que l'acord signat amb PRISA el 1992 dibuixava un escenari “en peu d'igualtat” que mai es va arribar a materialitzar. La qüestió és que, en aquest cas, no va ser per una ensopegada empresarial d'aquest grup periodístic relacionat amb la seva

activitat en l'àmbit de la premsa escrita, sinó que l'element decisiu tant en l'ascens com en el descens va ser, justament, la ràdio. Precisament, una interessant línia de recerca futura podria centrar-se en l'afany renovat del Grupo Godó de potenciar la seva influència mitjançant la ràdio, en aquest cas, per mitjà de l'emissora RAC1, amb la qual, com s'ha dit, ha aconseguit liderar l'audiència a Catalunya des del 2009.

Referències

- ABC de Sevilla (16 de juliol de 1992). Martín Ferrand: “Godó burla el derecho preferente de compra”. *ABC de Sevilla*, p. 108.
- Alfárez, A. (1986). *Cuarto poder en España: la prensa desde la Ley Fraga de 1966*. Plaza & Janés.
- Balsebre, A. (1999). *En el aire. 75 años de radio en España*. Promotora General de Revistas.
- Balsebre, A. (2002). *Historia de la radio en España*, Vol. II (1939-1985). Cátedra.
- Bardaji, J., i De la Serna, V. (17 de juliol de 1992). Antena 3 Radio, otro capítulo del culebrón. *El Mundo* (Suplemento Comunicación), p. 3.
- Barrera, C. (1995). *Sin Mordaza. Veinte años de prensa en democracia*. Temas de Hoy.
- Cabrera, M. (2015). *Jesús de Polanco (1929-2007)*. Galaxia Gutenberg.
- Cacho, J. (1994). *Mario Conde: un intruso en el laberinto de los elegidos*. Temas de Hoy.
- Cruz, J. (2021). *Ciudadano Polanco. Los hechos de una vida*. Debate.
- Dalmau, M. (2018). *Concha García Campoy: la gran ilusión*. Plaza & Janés.
- Davara, F.J. (2005). Los periódicos españoles en el tardofranquismo. Consecuencias de la nueva ley de prensa. *Revista Comunicación y Hombre*, 1, 131-147.
- Diario 16* (16 de juliol de 1992). De la Rosa, las fusiones, Polanco y los profesionales. *Diario 16*, p. 60.
- Dobón-Roux, P. (2017). *Historia de Antena 3 Radio (1982-1994)*. Tesis doctoral inèdita. Universidad de Navarra.
- El País*. (16 de juliol de 1992). Godó considera ilegal su destitución y anuncia el despido de Martín Ferrand”. *El País*. https://elpais.com/diario/1992/07/16/radiotv/711237628_850215.html.
- El País* (3 de maig de 2022). PRISA compra el 20% de la filial de radio que mantenía el grupo Godó”. *El País*. <https://elpais.com/economia/2022-05-03/prisa-compra-el-20-de-la-filial-de-radio-que-mantenia-el-grupo-godo.html>.
- Ekaizer, E. (1994). *Banqueros de rapiña*. Plaza & Janés.
- Ferrer, V. (2016). *Buenas noches y saludos cordiales. José María García: historia de un periodista irrepitible*. Córner.

- Iglesias, F. (2005). *Concentración y pluralismo en la radio española*. EUNSA.
- Jiménez de Parga, M. (2008). *Vivir es arriesgarse*. Planeta.
- Jiménez Losantos, Federico (25 de octubre de 1992). La pringosa década. *ABC*, p. 28.
- Herrero-Tejedor, L. (2008). *En vida de Antonio Herrero*. La Esfera de los Libros.
- La Vanguardia* (15 de juliol de 1992). Javier de Godó levanta el Consejo de Administración de Antena 3 Radio. *La Vanguardia*, p. 1.
- La Vanguardia* (28 de juliol de 1992). Antena 3 Radio mantendrá su fórmula actual para competir con todos". *La Vanguardia*, p. 21.
- La Vanguardia* (4 de maig de 2022). Grupo Godó acuerda con PRISA la venta del 20% de PRISA Radio". *La Vanguardia*, p. 42.
- Legorburu, J.M. (2008). Iniciativas de expansión radiofónica en Iberoamérica; el Grupo Latino de Radio. A: J.M. Moreno, i F. Sierra (Coords.). *Comunicación y cultura en Iberoamérica: el reto de las políticas públicas en la sociedad global* (pp. 287-302). Visión.
- Luca de Tena, G. (24 de juliol de 1992). Las traiciones de Javier de Godó. *ABC*, p. 3.
- Martín Ferrand, M. (1991). Presente y futuro de Antena 3. A: A. Faus (Ed.). *Radio y universidad: treinta años de radio en la Facultad de Ciencias de la Información de la Universidad de Navarra* (pp. 21-45). Universidad de Navarra.
- Nogué, A., i Barrera, C. (2006). *La Vanguardia: Del franquismo a la democracia*. Fragua.
- Ramírez, P.J. (12 de juliol de 1994). A mayor concentración, menor pluralismo y menor calidad de vida democrática. *El Mundo*, p. 28.
- Wert-Moreno, J.I. (2023). *El proyecto del Grupo PRISA en Antena 3 Radio (1992-1994): más allá del "antenicidio"*. Tesis doctoral inèdita. Universidad San Pablo-CEU.
- Wert-Moreno, J.I., i Legorburu, J.M. (2021). De Radio 80 a M80 Radio: 36 años de metamorfosis sonora (1982-2018). *Index Comunicación*, 11(2), 209-229.
<https://doi.org/10.33732/ixc/11/02Deradi>